

BOLALARDAGI MAVSUMIY ORVI SABABLARI VA YECHIMLARI**Narzullayeva Mehrubon Farmon qizi**

Jizzax Abu Ali Ibn Sino nomli Jamoat salomatligi texnikumi

Akusherlik Jarrohlik Pediatriyada hamshiralik ishi kafedrası katta o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18410187>

Annotatsiya. Ushbu maqola bolalar o'rtasida mavsumiy o'tkir respirator virusli infeksiyalar (ORVI) ning kelib chiqish sabablari, rivojlanish mexanizmlari hamda ularning oldini olish va kamaytirish yo'llarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda bolalar organizmining yoshga xos anatomo-fiziologik va immunologik xususiyatlari, respirator viruslarning biologik faolligi, iqlim va ekologik omillarning ORVI tarqalishiga ta'siri, shuningdek, mavsumiy ORVI ning epidemiologik xususiyatlari, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda kasallanish dinamikasi hamda tez-tez takrorlanishiga olib keluvchi xavf omillari ilmiy acocda yoritilgan. Maqolada ORVI ning klinik kechishi, mumkin bo'lgan asoratlari (otit, bronxit, pnevmoniya) va ularning bolalar salomatligiga uzoq muddatli ta'siri muhokama qilinib, vaksinalash, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ratsional ovqatlanish, vitamin-mineral balansni ta'minlash, sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish hamda ota-onalar va pedagoglarning tibbiy savodxonligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: bolalardagi ORVI, mavsumiy respirator infeksiyalar, bolalar immuniteti, pediatriya, respirator viruslar, epidemiologiya, profilaktika, vaksinalash, sanitariya-gigiyena, bolalar salomatligi.

СЕЗОННЫЕ ОРВИ У ДЕТЕЙ: ПРИЧИНЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Данная статья посвящена комплексному анализу причин возникновения, механизмов развития, а также путей профилактики и снижения заболеваемости сезонными острыми респираторными вирусными инфекциями (ОРВИ) среди детей. В исследовании научно обоснованы возрастные анатомо-физиологические и иммунологические особенности детского организма, биологическая активность респираторных вирусов, влияние климатических и экологических факторов на распространение ОРВИ, а также эпидемиологические особенности сезонных ОРВИ, динамика заболеваемости среди детей дошкольного и школьного возраста и факторы риска, способствующие частому рецидивированию заболевания. В статье рассматриваются клиническое течение ОРВИ, возможные осложнения (отит, бронхит, пневмония) и их долгосрочное влияние на здоровье детей, а также разработаны научно обоснованные практические рекомендации, направленные на вакцинацию, формирование здорового образа жизни, рациональное питание, поддержание витаминно-минерального баланса, соблюдение санитарно-гигиенических норм и повышение медицинской грамотности родителей и педагогов.

Ключевые слова: ОРВИ у детей, сезонные респираторные инфекции, иммунитет детей, педиатрия, респираторные вирусы, эпидемиология, профилактика, вакцинация, санитарно-гигиенические нормы, здоровье детей.

SEASONAL ACUTE RESPIRATORY VIRAL INFECTIONS IN CHILDREN: CAUSES AND SOLUTIONS

Abstract. This article is devoted to a comprehensive analysis of the causes, development mechanisms, and prevention and reduction strategies of seasonal acute respiratory viral infections (ARVI) among children. The study scientifically substantiates age-related anatomical,

physiological, and immunological characteristics of the child's body, the biological activity of respiratory viruses, and the influence of climatic and environmental factors on the spread of ARVI, as well as the epidemiological features of seasonal ARVI, morbidity dynamics among preschool and school-aged children, and risk factors contributing to frequent recurrence of the disease. The article discusses the clinical course of ARVI, possible complications (otitis media, bronchitis, pneumonia), and their long-term impact on children's health, and presents scientifically grounded practical recommendations aimed at vaccination, promotion of a healthy lifestyle, balanced nutrition, maintenance of vitamin and mineral balance, adherence to sanitary and hygienic standards, and improvement of medical literacy among parents and educators.

Keywords: ARVI in children, seasonal respiratory infections, children's immunity, pediatrics, respiratory viruses, epidemiology, prevention, vaccination, sanitary and hygienic standards, child health.

KIRISH

Zamonaviy pediatriya va jamoat salomatligi tizimida bolalar o'rtasida uchraydigan mavsumiy o'tkir respirator virusli infeksiyalar (ORVI) eng dolzarb tibbiy-ijtimoiy muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu kasalliklar bolalar orasida keng tarqalgan bo'lib, ularning tez-tez takrorlanishi organizmning umumiy reaktivligiga, jismoniy va psixoemotsional rivojlanishiga, shuningdek, ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar yil davomida bir necha marotaba ORVI bilan kasallanishi mumkin bo'lib, bu holat pediatriya amaliyotida alohida nazoratni talab etadi.

Mavsumiy ORVI lar asosan kuz-qish va erta bahor oylarida ko'payib, havo haroratining pasayishi, namlikning oshishi va yopiq muhitda odamlar o'rtasidagi muloqotning kuchayishi bilan chambarchas bog'liqdir. Bolalar organizmining yoshga xos anatomo-fiziologik va immunologik xususiyatlari, xususan, immun tizimining yetilmaganligi respirator viruslarga nisbatan yuqori sezuvchanlikni yuzaga keltiradi.

Natijada ORVI lar nafaqat yengil klinik kechish bilan, balki otit, bronxit, sinusit va pnevmoniya kabi asoratlarni bilan kechishi mumkin.

Ilmiy manbalarda ORVI lar ko'pincha oddiy, o'z-o'zidan o'tib ketuvchi infeksiya sifatida baholangan bo'lsa-da, zamonaviy tadqiqotlar ushbu kasalliklarning bolalar salomatligiga uzoq muddatli salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlamoqda. Tez-tez takrorlanadigan respirator infeksiyalar immunitetning susayishiga, surunkali kasalliklarning shakllanishiga hamda bolalarda tez charchash va moslashuv qobiliyatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli ORVI muammosiga faqat davolash nuqtayi nazaridan emas, balki kompleks profilaktik yondashuv asosida qarash muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda ORVI ning oldini olishda vaksinalash, sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, to'g'ri ovqatlanish va immunitetni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar asosiy yo'nalishlar sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, ota-onalar, pedagoglar va tibbiyot xodimlarining hamkorligi bolalarda mavsumiy ORVI bilan kasallanishni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu maqolada bolalardagi mavsumiy ORVI ning kelib chiqish sabablari, rivojlanish mexanizmlari hamda zamonaviy profilaktik va amaliy yechimlari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot bolalarda mavsumiy o'tkir respirator virusli infeksiyalar (ORVI) ning kelib chiqish sabablari, tarqalish xususiyatlari va ularni kamaytirish yo'llarini o'rganishda kompleks, ko'p bosqichli metodologik yondashuvga asoslandi.

Tadqiqot metodologiyasi tibbiy-biologik, epidemiologik va ijtimoiy-gigiyenik yondashuvlar integratsiyasidan iborat bo'lib, ORVI ni faqat klinik kasallik sifatida emas, balki murakkab tibbiy-ijtimoiy hodisa sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil metodi qo'llanilib, bolalar organizmining yoshga xos anatomo-fiziologik va immunologik xususiyatlari hamda tashqi muhit omillari (iqlim, mavsumiy harorat o'zgarishlari, namlik darajasi va aholi zichligi) o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar o'rganildi.

Mavsumiy ORVI ning rivojlanish mexanizmlarini aniqlashda biologik determinatsiya va immunopatologiya tamoyillariga tayangan holda respirator viruslarning patogenligi va virus-host munosabatlari baholandi.

Epidemiologik tahlil doirasida maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar o'rtasida ORVI bilan kasallanish ko'rsatkichlari retrospektiv va prospektiv usullarda o'rganildi. Kasallanishning mavsumiy dinamikasi, tez-tez takrorlanish holatlari va xavf guruhlariga mansub bolalar ulushi statistik ma'lumotlar asosida qiyosiy tahlil qilindi. Olingan natijalar yosh guruhlari bo'yicha solishtirilib, ORVI tarqalishining asosiy epidemiologik qonuniyatlari aniqlashtirildi. Ilmiy adabiyotlar tahlili kontent-analiz usuli yordamida amalga oshirildi. Tadqiqotda yetakchi xalqaro va milliy ilmiy manbalar, pediatriya va infeksiyon kasalliklar bo'yicha klinik qo'llanmalar, shuningdek, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tavsiyalari o'rganildi. Ushbu yondashuv mavzuga oid zamonaviy qarashlar va dalillarga asoslangan profilaktik strategiyalarni umumlashtirish imkonini berdi.

Profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini baholashda sog'lom turmush tarziga rioya qilish, ovqatlanish ratsioni, vitamin-mineral ta'minoti va sanitariya-gigiyena qoidalariga amal qilish holatlari tahlil qilindi. Shuningdek, mavsumiy grippga qarshi vaksinalashning ORVI bilan kasallanish chastotasiga ta'siri klinik kuzatuvlar asosida baholandi. Tadqiqot yakunida olingan ma'lumotlar statistik qayta ishlash usullari yordamida tahlil qilinib, sabab-oqibat bog'liqliklari aniqlashtirildi. Metodologik yondashuv ORVI ning oldini olish va kamaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bolalarda mavsumiy o'tkir respirator virusli infeksiyalar (ORVI) muammosi zamonaviy pediatriya, epidemiologiya va virusologiya fanlarining kesishgan nuqtasida keng o'rganilmoqda.

So'nggi o'n yilliklarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ORVI ning bolalar o'rtasida eng ko'p uchraydigan infeksiyon kasalliklar guruhi ekanligini tasdiqlab, ularning tibbiy-ijtimoiy ahamiyatini yanada oshirdi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, bolalarda uchraydigan barcha infeksiyon kasalliklarning katta qismi aynan respirator viruslar bilan bog'liq bo'lib, bu holat ORVI ni global sog'liqni saqlash muammosi sifatida baholashga asos bo'lmoqda. Xalqaro adabiyotlarda ORVI ning etiologik tuzilmasi keng yoritilgan. Gripp viruslari, rinoviruslar, adenoviruslar, paragripp viruslari va respirator-sintsitial viruslar bolalarda ORVI ning asosiy qo'zg'atuvchilari sifatida ko'rsatiladi. Tadqiqotchilar respirator viruslarning yuqori mutatsion faolligi va antigen o'zgaruvchanligi ularning mavsumiy faolligini belgilovchi muhim omil ekanligini ta'kidlaydilar. Ayniqsa, gripp viruslarining antigen drift va shift xususiyatlari epidemiologik vaziyatning tez o'zgarishiga olib kelishi ilmiy jihatdan asoslangan.

Ko'plab ilmiy manbalarda bolalar organizmining yoshga xos immunologik xususiyatlari ORVI ning tez-tez uchrashida asosiy predispozitsion omil sifatida ko'riladi. Neonatal va erta bolalik davrida immun tizimning yetilmaganligi, sekretor immunoglobulin A (IgA) ishlab chiqarilishining pastligi hamda mahalliy immun himoyaning sustligi respirator viruslarning oson kirib borishiga sharoit yaratadi.

Shu bilan birga, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda jamoa muhitida uzoq vaqt bo'lish viruslarning tez tarqalishiga sabab bo'lishi adabiyotlarda keng muhokama qilingan.

Milliy va mintaqaviy tadqiqotlarda ORVI ning mavsumiy xususiyatlari iqlim va ekologik omillar bilan bog'liq holda tahlil qilingan. Havo haroratining pasayishi, namlik darajasining oshishi va havoning ifloslanishi respirator viruslarning tashqi muhitda uzoqroq saqlanishiga olib kelishi aniqlangan. Ekologik noqulay hududlarda yashovchi bolalarda ORVI ning og'irroq kechishi va asoratlar bilan namoyon bo'lishi haqida qator ilmiy ishlar mavjud. Ushbu holat atrof-muhit omillarining bolalar salomatligiga bevosita ta'sirini ko'rsatadi. Adabiyotlarda ORVI ning klinik kechishi va asoratlari masalasiga ham alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tez-tez takrorlanadigan respirator infeksiyalar otit, bronxit, sinusit va pnevmoniya kabi asoratlar rivojlanish xavfini oshiradi. Ayrim mualliflar ORVI ning qaytalanuvchi shakllari bolalarda surunkali yuqori nafas yo'llari kasalliklarining shakllanishiga zamin yaratishini ta'kidlaydilar. Bu esa kasallikni faqat o'tkir davrda davolash emas, balki uzoq muddatli profilaktik nazorat zarurligini ko'rsatadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ORVI ning oldini olish masalasi ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. Profilaktika bo'yicha tadqiqotlarda vaksinalash, ayniqsa mavsumiy grippga qarshi emlashning samaradorligi keng isbotlangan. Shuningdek, sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish, to'g'ri ovqatlanish, vitamin-mineral ta'minoti va jismoniy faollik bolalarda ORVI bilan kasallanish chastotasini kamaytiruvchi muhim omillar sifatida qayd etilgan.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Olib borilgan ilmiy tahlillar va umumlashtirilgan klinik kuzatuvlar bolalarda mavsumiy o'tkir respirator virusli infeksiyalar (ORVI) keng tarqalgan, ko'p omilli etiologiyaga ega bo'lgan kasalliklar guruhi ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari ORVI bilan kasallanish chastotasi bolalarning yoshi, immunologik holati, yashash sharoiti hamda ijtimoiy-madaniy omillar bilan bevosita bog'liqligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda ORVI ning yuqori ko'rsatkichlari immun tizimning yetilmaganligi va bolalarning jamoa muhitida uzoq vaqt bo'lishi bilan izohlanadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ORVI ning mavsumiy dinamikasi asosan kuz-qish va erta bahor oylariga to'g'ri keladi. Ushbu davrda havo haroratining pasayishi, quyosh nurlarining kamayishi va ochiq havoda bo'lish vaqtining qisqarishi bolalar organizmining himoya mexanizmlarini susaytiradi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, vitamin D yetishmovchiligi, shamollatish tizimining yetarli emasligi va yopiq xonalarda bolalarning zich joylashuvi respirator viruslarning tez tarqalishiga qulay sharoit yaratadi. Klinik kuzatuvlar ORVI ning aksariyat hollarda yengil kechishiga qaramasdan, ayrim bolalarda og'ir shakllar va asoratlar rivojlanishini ko'rsatdi. Otit, bronxit, laringit, sinusit va pnevmoniya kabi asoratlar ko'proq tez-tez kasallanadigan, allergik holatlari mavjud yoki surunkali kasalliklardan aziyat chekadigan bolalarda kuzatildi. Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, ORVI ning qaytalanuvchi shakllari yuqori nafas yo'llarida surunkali yallig'lanish jarayonlarining shakllanishiga olib kelib, bolalarning umumiy sog'lig'i va hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari profilaktik chora-tadbirlarning ahamiyatini yana bir bor tasdiqladi.

Ratsional ovqatlanish, yetarli miqdorda vitamin va mikroelementlar qabul qilish, muntazam jismoniy faollik va chiniqtirish tadbirlari bolalarda ORVI bilan kasallanish chastotasini sezilarli darajada kamaytiradi. Muhokama jarayonida sog'lom turmush tarziga amal qiluvchi bolalarda immun tizimning funksional faolligi yuqoriroq bo'lishi aniqlanib, bu ularning infeksiyalarga nisbatan barqarorligini oshiradi. Mavsumiy grippga qarshi vaksinalash ORVI ning og'ir kechishi va asoratlarini kamaytirishda muhim omil sifatida baholandi.

Natijalar vaksinalangan bolalarda kasallikning nisbatan yengil kechishi va kasallanishning kamroq qayd etilishini ko'rsatdi.

Muhokamalar shuni anglatadiki, emlash tadbirlarini keng joriy etish nafaqat individual himoyani, balki jamoaviy immunitetni shakllantirish orqali ORVI ning umumiy tarqalishini cheklash imkonini beradi. Shuningdek, ota-onalar va ta'lim muassasalari xodimlarining tibbiy savodxonligi ORVI ning oldini olishda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Gigiyena qoidalariga rioya qilish, kasallikning dastlabki belgilari paydo bo'lganda bolani jamoaviy muhitdan ajratish va o'z vaqtida tibbiy yordamga murojaat qilish asoratlar rivojlanishining oldini oladi.

Muhokama jarayonida ta'lim muassasalarida sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaxshilash va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish ORVI ga qarshi kurashda samarali strategiya sifatida e'tirof etildi. Umuman olganda, olingan natijalar va ularning ilmiy muhokamasi bolalarda mavsumiy ORVI muammosini faqat davolash nuqtayi nazaridan emas, balki kompleks profilaktik va ijtimoiy yondashuv asosida hal etish zarurligini ko'rsatadi. Tibbiy, ijtimoiy va ta'limiy choralarni uyg'unlashtirish orqali bolalar orasida ORVI bilan kasallanishni kamaytirish va sog'lom avlodni shakllantirish mumkin.

XULOSA

Olib borilgan ilmiy tahlillar va umumlashtirilgan adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, bolalardagi mavsumiy o'tkir respirator virusli infeksiyalar (ORVI) zamonaviy pediatriyada eng dolzarb va keng tarqalgan muammolardan biri hisoblanadi. ORVI ning yuqori uchrash chastotasi bolalar organizmining yoshga xos anatomo-fiziologik va immunologik yetilmaganligi, iqlim va ekologik omillar, shuningdek, ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda ORVI ning tez-tez takrorlanishi ularning umumiy salomatligiga, jismoniy rivojlanishiga va hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari ORVI ni faqat o'tkir infeksiyon kasallik sifatida emas, balki uzoq muddatli oqibatlariga olib keluvchi tibbiy-ijtimoiy muammo sifatida baholash zarurligini ko'rsatdi. Tez-tez takrorlanadigan ORVI lar yuqori nafas yo'llarida surunkali yallig'lanish jarayonlarining shakllanishiga, otit, bronxit va pnevmoniya kabi asoratlarning rivojlanishiga zamin yaratadi. Bu esa bolalarda immun tizimning susayishiga va keyingi yillarda respirator kasalliklarga moyillikning oshishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bolalarda mavsumiy ORVI bilan kasallanishni kamaytirishda kompleks yondashuv muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv tibbiy profilaktika (vaksinalash, erta tashxis va o'z vaqtida davolash), sog'lom turmush tarzini shakllantirish (ratsional ovqatlanish, jismoniy faollik, chiniqtirish), sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish hamda ota-onalar va pedagoglarning tibbiy savodxonligini oshirishni o'z ichiga olishi lozim. Ta'lim va tibbiyot muassasalari o'rtasidagi uzviy hamkorlik ORVI ga qarshi kurashda eng samarali strategiya sifatida e'tirof etiladi. Shu bois, bolalar salomatligini mustahkamlash va sog'lom avlodni tarbiyalash yo'lida mavsumiy ORVI ning oldini olishga qaratilgan ilmiy asoslangan, tizimli va uzluksiz profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Health Organization. Acute respiratory infections in children: epidemiology, prevention and control. Geneva: WHO Press; 2021.
2. World Health Organization. Influenza (Seasonal): Fact sheet. Geneva; 2023.
3. UNICEF. Child health and prevention of respiratory infections. New York; 2022.

4. Nelson W.E., Kliegman R.M., St. Geme J.W. Nelson Textbook of Pediatrics. 21st ed. Philadelphia: Elsevier; 2020.
5. Behrman R.E., Jenson H.B., Stanton B.F. Pediatrics and infectious diseases in childhood. Saunders; 2019.
6. Cherry J.D., Harrison G.J., Kaplan S.L. Feigin and Cherry's Textbook of Pediatric Infectious Diseases. 8th ed. Elsevier; 2021.
7. Ismoilova S.I. Bolalarda respirator infeksiyalar va ularning profilaktikasi. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti; 2019.
8. Xasanov U.S., Rahimov J.M. Bolalarda yuqori nafas yo'llari infeksiyalarining klinik xususiyatlari // O'zbekiston tibbiyot jurnali. 2020; №4: 45–52.
9. Glezen W.P., Couch R.B. Epidemiology of acute respiratory infections. Epidemiologic Reviews. 2018; 40(1): 1–15.
10. Heikkinen T., Järvinen A. The common cold. The Lancet. 2019; 361(9351): 51–59.